

Sumari

1. Conèixer-se a un mateix: missió impossible?	9
2. La saviesa de la humilitat	31
3. Viure en comunitat: és només per a uns quants?	53
4. Actua Déu en el món? Com?	75
5. La receptivitat no té res a veure amb la passivitat	99
6. Lliures? Per a què?	121
7. La magnitud del mal en el món	143

Conèixer-se a un mateix: missió impossible?

Barcelona, 19 de setembre de 2019

Estimada Teresa, em plau saludar-te.

Em ve de gust iniciar aquest epistolari. Me'l prenc com una ocasió idònia per afrontar interrogants que bullen dins meu i, al mateix temps, per abocar-los fora de mi i plantejar-los a una interlocutora intel·ligent que, molt probablement, també participarà de les mateixes perplexitats que un servidor, encara que les vegi des d'un angle molt diferent. Aquesta és, justament, la seva riquesa: la trobada de visions distintes, de mirades diferents que no tenen por de confrontar-se.

Un epistolari és un fil invisible enmig del caos i del soroll, un esforç lingüístic, un exercici d'argumentació, una confrontació dialèctica, una conversa pausada que permet agafar aire entre carta i carta i digerir emocionalment allò que l'altre hi exposa. Me l'imagino com una espècie de passadís per anar i per tornar, un túnel secret que es construeix entre dues persones i que els altres ignoren. És una ocasió, un *kairós* que no solament permet conèixer el que hi ha darrere de la màscara de l'altre, sinó, sobretot, de conèixer-te a tu mateix.

Quan has d'exposar al teu secret confident allò que penses, en primera persona del singular, et veus confrontat a tu mateix i a allò més autèntic que brolla del fons del teu ésser. No s'hi val, aleshores, refugiar-te darrere les citacions dels grans pensadors, transformar l'erudició en un mecanisme d'evasió, perquè el teu interlocutor el que vol entreveure és l'home de carn i ossos que li escriu i no un feix de tòpics i de llocs comuns.

Els professors de filosofia estem molt acostumats a amagar-nos, a parapetar-nos darrere dels clàssics, a citar i a citar uns i altres i exhibir-nos a l'aula, però, molt sovint, aquest mecanisme es converteix en una brillant excusa per no haver de pensar per un mateix, cosa que, justament, és la tasca que ens hauria de definir i de singularitzar en el món. Afrontar preguntes que no sabem respondre, tenir l'audàcia de no amagar cap interrogant per dolorós que sigui és la tasca principal del filòsof. En això consisteix fer filosofia. Massa sovint ens convertim en consumidors de pensaments que altres han filat amb sang, suor i llàgrimes, en nits solitàries, en circumstàncies, fins i tot, de desesperació.

Un epistolari, tal com l'imagino, Teresa, és un exercici d'autenticitat i, per això mateix, de despullament intel·lectual i emocional, si cal.

Aquesta exigència d'autenticitat i de sinceritat és indispensable en un intercanvi epistolar perquè, finalment, pugui reeixir. Mentre els dos confidents es mantenen en l'escorça, en el pla de les etiquetes i dels estereotips, dels somriures de cortesia i de la bona educació, no hi ha forma d'arribar al moll de l'os. Aleshores, l'epistolari és poc més que un carnestoltes, un ball de màscares. I t'he de dir una cosa: n'estic tip dels balls de carotes, dels judicis anticipats o dels prejudicis que alimenten tantes converses i llibres, de les eti-

quetes socials, culturals i eclesials. Les simplificacions ens permeten viure còmodament, però són reduccionismes que no diuen res de l'altre. Són mapes gastats pel temps, cartografies manyuclejades.

Capbussar-se en un mateix o bé en el misteri de l'altre és estar disposat que l'altre et violenti, fins i tot, que et fereixi perquè la novetat que atresora en el seu ésser i que solament a través d'aquest exercici d'autenticitat pot sortir a la superfície, pot molt bé ser que faci mal, que ens trenqui els esquemes preestablerts i que ens desconcerti.

Conèixer-se a si mateix és, d'entrada, afrontar aquest desconcert, visitar un espai ignot que no sabem el que ens depara. Això ens genera tota mena d'incertesa, perquè a l'hora de posar el peu, volem saber si el terra és ferm o hi ha un pou. Quan, finalment, hem estat capaços de silenciar les veus que ressonen en el nostre interior i que provenen de fora, ¿què queda? ¿la pròpia veu o un silenci eixordador?

Capbussar-se és un verb meravellós que indica perfectament el que hom experimenta quan inicia el difícil camí cap al coneixement de si mateix. Quan ens llancem al mar i ens capbussem, experimentem silenci, però també certa ingravidesa. Les veus i els sorolls de fora són esmorteïts pel mar. De fet, flotem, perdem els punts de referència, és com un petit retorn a l'úter matern.

Ens sentim sostinguts per l'aigua, però, al mateix temps, també llançats. No toquem terra ferma, podem adoptar formes diferents amb el nostre cos. Un cop sota l'aigua, veiem paisatges que no es veuen des de fora, que solament s'intueixen si l'aigua és clara i transparent. Al cap d'una estona, però, hem de sortir a la superfície, per agafar, de nou, aire i capbussar-nos una altra vegada.

Aquest exercici d'autoconeixement és, de bell antuvi, inquietant, perquè et converteixes en un estrany per a tu mateix. Això és, en essència, l'hospitalitat: acollir l'altre estrany en la pròpia casa. El problema és quan l'estrany ets tu mateix. Saps qui ets de portes enfora; el paper que t'ha tocat jugar en el gran teatre del món; els altres et poden caracteritzar psicològicament, socialment i culturalment, també poden fer un retrat físic de qui ets i també saben quin rol fas en la societat, però tot això té molt poc a veure amb el que et trobes a dins quan et capbusses.

És inquietant la pregunta per un mateix. Esdevens, d'entrada, un interrogant per a tu mateix i sostenir-lo amb les mans et crema, per això la temptació és resoldre'l veloçment, amb una fórmula simple, amb una frase solemne, espigolada d'algun lloc, amb una sentència que apaivagui la tensió, l'angoixa, cal dir-ho, en lloc de sostenir la brasa amb els dits.

Soc contrari al pensament dicotòmic. Entre el tot i el no-res hi ha graus. Entre A i el seu oposat hi ha camps d'intersecció, punts de trobada que no són fàcils d'entreveure a priori, però que, quan hom es capbussa, és capaç d'endevinar-los. El pensament dicotòmic sempre és una simplificació, una manera de reduir la complexitat a dos oposats que xoquen.

El coneixement d'un mateix és un procés infinit. Entre el tot i el no-res hi ha nivells, esferes, esglaons, com en l'escala de Jacob. Ningú, si és sensat, no pot dir que es coneix totalment, que es té apamat de dalt a baix, per dins i per fora, però també és difícil trobar-se algú que s'ignori totalment, que no sàpiga res de si mateix, encara que sigui de les seves necessitats bàsiques. El coneixement té graus i nivells.

El treball d'interiorització, també. La imatge de la ceba és molt pedagògica. Hi ha un munt capes. Primer, les més superficials que, generalment, estan seques, després venen les més blanques i humides i, al final, el cor, el nucli de la ceba. Si hom és pacient, va extraient una capa rere l'altra, amb cura de no trencar els teixits, fins arribar al cor, és capaç de conèixer la totalitat de la cosa.

Seguim, però, amb l'escala. A mesura que hom baixa esglaons, s'adona que n'hi ha més dels que es pensava. El que no tinc clar és si aquest descens és indefinit o bé si hi ha algun moment en què hom sap que ja no pot baixar més, que ha tocat fons o bé que ja no avança, sinó que dona voltes a un eix una vegada i una altra.

Quan toquem fons, què és el que, pròpiament, toquem? És una manera de justificar la fatiga de la recerca o bé és el gran refugi de la ignorància per amagar que no sabem que és el *fons d'un mateix*. Aquest fons, què és? És el buit, és algú? A mesura que hom baixa, tot és més fosc, hi ha menys llum, més incertesa, més caos, és més difícil transitar-hi i molt més fàcil caure i fer-se mal.

Això passa amb un mateix, però també amb l'altre. Quan volem conèixer algú, primer de tot, ens ha d'obrir les portes per hostatjar-nos. No podem accedir a una casa si no té portes, ni finestres, ni claraboies. Si l'altre no adopta la forma d'amfitrió, és impossible. Quan hom entra en la casa de l'altre, comença a veure angles del seu ésser que ignorava, facetes, dimensions, àrees que quedaven lluny de la façana i de la claror sol. És el que alguns en diuen les *profunditats*. De vegades, allò que coneixes de l'altre et resulta difícil de digerir, fins i tot desagradable, punyent, però tot això també forma part de l'altre i estimar-lo vol dir acceptar-lo tal com és i no tal com ens imaginàvem que és.

No crec que l'autoconeixement sigui una missió impossible. Crec, més aviat, que és un procés gradual, costerut, però, alhora, agraït, perquè quan hom es coneix a si mateix, és més fàcil que s'accepti i s'estimi.

Trencar els tòpics i els estereotips d'un mateix a martellades no és fàcil, però és necessari. Adonar-se que un no és la mera prolongació dels gens dels seus pares és imprescindible, però també adonar-se que no som el pur el reflex de la classe social, ni de la cultura que ens acull, ni tampoc un pur sistema biològic. Som *més* que tot això, però també *tot* això. Aquest *més* se'ns esmuny entre els dit i quan tractem de conceptualitzar-lo, fem, sovint, el ridícul.

Em plaurà escoltar el teu text i encetar aquesta conversa. Friso per rebre la teva carta.

Atentament, Francesc

Monestir de Sant Benet, 26 setembre, 2019

Estimat Francesc,

Pau i bé

Inicio aquest epistolari també amb il·lusió i el desig que sigui per a ambdós un goig i un estímul. De moment, la teva primera carta ho ha estat per a mi. Dius que t'imagines un epistolari com "un túnel secret que es construeix entre dues persones i que els altres ignoren". En el nostre cas, trobo que més que un túnel, el que ens comunicarà serà un pont a plena llum del dia, exposat, potser precari, si tot va bé no exempt de perill. Ambdós desitgem una trobada autèntica.

Quan, finalment, hem estat capaços de silenciar les veus que ressonen en el nostre interior i que provenen de fora, què queda? la pròpia veu o un silenci eixordador?

Jo diria que queda el silenci, que pot ser eixordador o bé tranquil, suau. De veu pròpia en tinc, i li dono tot el valor al fet de tenir-la, al fet d'anar descobrint quina és i d'aprendre a distingir-la de les altres veus que m'envolten. El reconeixement i el respecte per la pròpia veu no es pot donar mai per descomptat. D'això Paolo Freire en deia "alfabetitzar-se": aprendre que tinc una veu pròpia i aprendre a fer-la servir. De veu pròpia en tinc; però, valuosa i necessària com és, la meua veu forma part de la superfície de mi mateixa, no del meu fons; la meua veu està en relació amb les altres veus, de manera que si silenci les altres veus, silenci també la pròpia. M'és impossible pensar sense usar paraules i conceptes i les paraules i els conceptes porten implícita, inextricable, la veu dels altres, les experiències dels altres. Des de petita, he après dels altres (de la mare, de l'àvia, del pare, de l'avi, de les germanes, dels cosins, dels mestres, dels amics, dels llibres...); he après dels altres totes i cadascuna de les paraules i tots els conceptes que constitueixen la meua veu. I si n'he creat alguna, de paraula, o algun concepte, ho he fet per tal de comunicar-me millor amb els altres. La meua veu no la puc trobar silenciant les altres.

Jo diria que queda el silenci, que pot ser eixordador o bé tranquil, suau. Però, pensant-hi una mica més, m'adono que el silenci no apareix quan silenci les veus que ressonen dins meu, siguin les dels altres o la pròpia. Les veus no es deixen silenciar així com així, ni les dels altres ni la pròpia; per això santa Teresa a la veu pròpia l'anomena "la loca de la casa": perquè va a la seva i no es deixa controlar. El gest repressor no la fa callar, ans al contrari. El

silenci no apareix quan manifesto la intenció de fer-lo, perquè del silenci interior no en soc mestressa, no el puc comandar. El silenci interior apareix no quan callo sinó quan escolto. Quan m'obro a escoltar, a rebre quelcom que em constitueix però que no controlo. Aleshores comença el silenci interior i, amb ell, la consciència de si, el coneixement de mi mateixa.

Allò que roman en mi no és la paraula autèntica sinó el silenci que em permet una trobada sempre nova amb Déu. Una trobada que és recepció pura. No perquè no tingui res a aportar-hi. Tinc paraula pròpia, somnis, projectes, idees, consciència de les pròpies emocions... però en el fons de mi mateixa hi descobreixo amb astorament una altra cosa, una altra possibilitat que no nega ni menysprea allò que puc expressar amb paraules, però que no pot identificar-s'hi i que, precisament per això, em pot fer de llar i esdevé font de joia i de pau. Em constitueix un fons sense fons que no m'engoleix. Que m'espera i m'acull en la meva distinció.

Així és com entenc l'expressió "missió impossible": no puc "ser coneguda" en el sentit de ser copsada intel·lectualment, ni pels altres ni per mi mateixa. Això és una missió impossible. Soc subjecte i no objecte. No puc ser "objecte de coneixement". En el moment que algú em percep, em canvia; estic en relació i soc dinàmica. Aquí, dono la raó a Heràclit: la meva realitat i tota la realitat que és viva, flueix i no es deixa atrapar en paraules ni conceptes. Soc més gran que el meu intel·lecte i ho soc perquè tinc un hoste en mi que és més gran que jo. Un hoste que anomeno Déu, però que, encara menys que jo, no es deixa atrapar amb paraules o en paraules. Qualsevol paraula sobre mi mateixa (qui soc jo?) i qualsevol paraula sobre Déu són sempre insuficients. Aleshores, més val callar? No, perquè encara que sigui insuficient la paraula no és

mai indiferent. No és el mateix creure de mi que soc essencialment autònoma que creure que els altres m'ajuden a constituir-me i a ser el que soc. El que crec conèixer de mi mateixa fa que actuï i em relacioni amb els altres d'una manera o d'una altra i això té conseqüències sobre com els altres em coneixen i es relacionen amb mi.

Parles de la imatge de la ceba. És una imatge que evoca un coneixement progressiu i gradual, on sempre hi ha més capes per descobrir i on, al final, encara que sigui en l'esperança d'una vida feliç després de la mort, arribes al nucli, al cor que amagaven i protegien les capes. La imatge que intento descriure és diferent. Com la puc anomenar? A què la puc comparar?

És més aviat un dònut que una ceba. Al centre, en lloc d'haver-hi un cor hi ha un forat. Però no és un forat nihilista, el forat del no-res o de l'absurd existencial. És el forat que permet pensar el "ser" com a "esdevenir", com a acció d'amor i llibertat, com a comunió amb Déu, amb aquest hoste innominable de les tradicions místiques que en realitat és amfitrió. Crec que el descobreixo a casa meva i en realitat m'acull a casa seva i em sosté des del principi.

A mesura que hom baixa, tot és més fosc, hi ha menys llum, més incertesa, més caos, és més difícil transitar-hi i molt més fàcil caure i fer-se mal.

Veig que també per a tu, al costat de la ceba i de l'avenç gradual, hi ha alguna cosa més. Alguna cosa més que no es deixa ordenar. Alguna cosa que no ens espera al final del camí, sinó que ens ve a buscar. Alguna cosa viva, que es mou, que té iniciativa pròpia, que no m'envaeix mai, que no m'anul·la mai, però que viu en mi i em cerca contínuament, amb discreció i persistència, amb veritable amor.

Crec que no em puc conèixer a mi mateixa i crec que no puc conèixer Déu. Si no és que faci servir el terme *conèixer* en el sentit bíblic, és a dir, com a equivalent de la intimitat amorosa. En aquest sentit, sí que crec que hi ha en la meua vida una progressió, una gradualitat. Crec que la mirada sobre mi mateixa es va fent menys dura, més capaç d'acollir els propis límits i mancances, les pròpies febleses. L'amor com a forma de coneixement no té res d'antiintel·lectual ni està renyit amb el pensament crític. Al contrari. El coneixement només pot ser viu si és conscient del propi límit. D'això els mestres són els científics. Avui i sempre fan el ridícul aquells que invoquen la ciència com si fos infal·lible. "Científicament demostrat", es diu en els reclams publicitaris, com si això fos garantia de veracitat. Res més lluny de la mentalitat científica, que sap que les seves conclusions sempre són provisionals i axiomàtiques, que depenen d'un marc conceptual determinat i que canvien si canvia el marc. L'expressió "1 i 1 són 2" s'usa habitualment per fer referència a una veritat sòlida, incommovable, òbvia per a tothom, que no admet discussió. En realitat és una veritat relativa perquè depèn de si ens trobem en base decimal o no. Si, en lloc de treballar amb els axiomes de la base decimal, treballem amb els axiomes de la base binària, aleshores "1 i 1 són 10". La meua formació científica m'ha ajudat a admirar la ciència i a avorrir el cientisme. La serietat de la ciència no necessita que se l'associï a cap noció de veritat incommovable. La seva funció és donar resposta a preguntes concretes sobre la realitat a còpia d'hipòtesis verificables que donen lloc a conclusions sempre provisionals obertes a l'arribada d'una hipòtesi millor. La mentalitat científica s'emociona amb les pròpies descobertes i les de les companyes i sap que se'n poden derivar beneficis tangibles capaços de millorar la vida de milions de

persones, però no deixa per això de ser una mentalitat —una consciència— crítica, conscient dels propis límits, atenta a distingir la pròpia percepció, allò que pot conèixer i demostrar, de la realitat mateixa. Coneixem part de la realitat i de vegades ni tan sols això, perquè sovint errem i avancem per camins falsos. Quan anem bé, coneixem autènticament, però sempre parcialment.

Crec que també és així en l'autoconeixement, però amb l'afegit que com més ens apropem al centre, més prenem consciència del seu caràcter obert. Santa Teresa diu que som com un castell amb moltes estances i que al centre hi tenim una cambra nupcial: la possibilitat d'una trobada íntima que ens obre i ens acull. Ens acull en el propi centre, com si el propi centre, allò que som, no-més ho poguéssim rebre i experimentar com un do, un regal sempre renovat.

M'ha costat una mica escriure aquesta carta. He començat diverses vegades i he estat conscient mentre l'escrivia que et parlaria de manera diferent si no sabés que aquesta carta la llegiran moltes altres persones, a més de tu. Però crec que he exposat allò que per a mi és més important, inquietant i viu de l'autoconeixement. Que ho he exposat almenys de manera parcial. Una mica. Ara ja és tard i no vull retardar més l'enviament. Avui fa una setmana que em vas enviar la teva carta i aquest és el compromís que hem adquirit: una carta per setmana. Procuraré ser-hi fidel.

No sé si he sabut sostenir la brasa amb els dits, com bellament demanaves. Quedo a l'espera de la teva resposta, estimat Francesc.

Bona nit!

Teresa

© del text: Teresa Forcades i Vila i Francesc Torralba i Roselló, 2021

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2021

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: novembre de 2021

ISBN: 978-84-1303-307-5

DL L 746-2021

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.